

Светислав Ђ. РАЈШИЋ*

СРПСКА ЕМИГРАНТСКА КЊИЖЕВНОСТ У АУСТРАЛИЈИ 1941–1991**

Апстракт: Задатак рада је да представи издавачку делатност и српску емигрантску књижевност у Аустралији у периоду 1941–1991. и икорпорира их у целокупно српско књижевно стваралаштво. Српска академија наука и уметности 2002. године објавила је дигитално издање Библиографија Српска књижевност у емиграцији 1941–1991 где је представила библиографски опис око 500 емигрантских књига од 130 аутора (од тога 87 књига од 37 аутора и приређивача у Аустралији), написаних на српском језику и објављених у емиграцији у периоду 1941–1991. То је једини библиографски опис српске књижевности у расејању која је деценијама била забрањена и изоштена из матичне књижевности на српском језику, и потпуно непозната читалачкој публици и стручној јавности. У овом раду су представљени најважнији издавачи српских књига у Аустралији и азбучним редом наведена имена и презимена шест аутора, два приређивача и девет наслова књига које до сада нису евидентирани, каталогски обрађене нити је за њих начињен библиографски опис у Србији.

Кључне речи: библиографија, издавачи, насељавање Срба у Аустралију, српска емиграција, српска књижевност, 1941–1991, Српска Православна Црква, забрањене књиге, Југославија.

УВОД

Писање, штампање и објављивање књига у Срба има дугу традицију, што обухвата и прву штампарiju на Ријечи Црнојевића у 15. веку, као и прву штампарiju за Србе у Бечу основану 1770. године. И поред дуге традиције штампања и објављивања књига, српски народ, нажалост, нема велики број библиотека које су сачувале своју библиотечку грађу од свог настанка па до данас. Тек у појединим библиотекама, пре свих у: Народној библиотеци Србије, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, Библиотеци Матице српске и Патријаршијској библиотеци постоје трагови посредством којих се могу пратити увећања и смањења њихових

* Пуковник полиције и управник Округног затвора у пензији; доктор историје Цркве; докторант библиотекарства; prostor.rs@gmail.com

** Овај рад је део пројекта докторске дисертације под називом *Прилози за библиографију српске емигрантске књижевности у Аустралији 1941–1991*. на Педагошком факултету у Сомбору Универзитета у Новом Саду.

Приложен је део увода из Првог дела дисертације – *Насељавање Срба у Аустралију*, део Другог дела – *Значајније српске издавачке куће у Аустралији*, као и библиографски опис девет књига од шест аутора и два приређивача, а за које није сачињен библиографски опис у „*Библиографији Српска књижевност у емиграцији 1941–1991*“ у издању САНУ, 2002.

фондова у различитим историјским околностима и на тај начин посредно пратити и развој писмености и штампарства у српском народу. На недостатак континуитета утицала је, могуће, и чињеница да су прве штампарије књига на српском језику на ћириличном писму настајале ван територије данашње Србије.

Очување писаних споменика, али и свих књига, њихова заштита, дигитализација и доступност су од највећег значаја за једно друштво, а наведени постулати би требали да обухватају и књиге штампане у расејању. Наиме, док је заштита старе библиотечке грађе регулисана правним прописима у Републици Србији и међународним препорукама и конвенцијама о културном наслеђу што, према законским одредбама, обухвата попис старе али и новије библиотечке грађе, њено проучавање, валоризацију, обраду, представљање и друге задатке; за емигрантске књиге штампане у расејању у периоду 1941–1991. не постоје прецизна упутства, нити се, осим израде библиографије у оквиру САНУ, икада дефинисала њихова културна, уметничка, научна, просветитељска и књижевна вредност. Није познат чак ни приближан број емигрантских књига објављених у наведеном периоду од пет деценија и он се протеже од око 500 наслова у поседу библиотеке САНУ (од чега 87 из Аустралије), па до око 800 у приватним библиотекама. Из свега наведеног произилази потреба да је неопходно сачинити што потпунији попис и приступити изради библиографског описа емигрантских књига у Аустралији у поседу свих националних, јавних, специјалних, високошколских и универзитетских библиотека, приватних збирки, као и државне и националне библиотеке у Аустралији, не само ради њихове правне и техничке заштите, већ и ради сагледавања њиховог културно-историјског и научно-истраживачког значаја за српски народ, језик и писмо у расејању. Оно што остаје као упоредни задатак јесте и утврђивање услова, односно штампања, издавања и дистрибуције српских књига у расејању.

НАСЕЉАВАЊЕ СРБА У АУСТРАЛИЈУ

Први записи о насељавању Срба у Аустралију датирају око 1860. године, када се помиње извесни Никола Миловић, родом из Боке Которске, који се нашао у Аустралији привучен златном грозницом, а касније се бавио трговином, воћарством и виноградарством. Први српски досељеници у Аустралију, били су углавном из приморских крајева: Боке Которске, Далмације, затим из Лике и Црне Горе.

Насељавање Срба на овај континент није престајало и интензивирало се пред почетак и по окончању Првог светског рата када су своје трајно уточиште нашли Срби из тзв. Аустро-Угарске Крајине: односно Лике, Кордуна, Баније, Војводине, али и из Црне Горе, Далмације, Истре и других крајева. Ухлебљење су нашли као дрвосече који су крчили шуме, али и градитељи пруга, бавећи се сточарством, баштованством, земљорадњом и бројним занатима.

„Ипак, знамо да су неки од оних људи чије место рођења је наведено као Аустроугарска или као европски део Турске, били Срби. А, мало је вероватно да неки од оних, чије је место рођења уписано као Србија или Црна Гора, нису били Срби“ (Сарачевић 1989: 24).

У Аустралији укупан број лица српског порекла, на било којем попису пре 1901. године, највероватније да није достигао ни 100. „...бројке из 1891. године показују из Србије 21, из Црне Горе 5 Срба“ (Спасовић, Милетић 2009: 26).

Након Првог светског рата већи број Срба долази у Аустралију. Као и остали досељеници, рођени у Југославији, досељавали су се из сиромашнијих крајева из Босне и Херцеговине, Лике, Далмације и посебно из Црне Горе. Иако су већ тада чинили заједницу од неколико стотина људи, Срби нису разликовани од других досељеника из Југославије, па је тако настао интегрисани живот југословенске заједнице. Трауматичне последице Другог светског рата још нису наступиле, па је исто или слично географско порекло окупуло досељенике из Краљевине Југославије у заједницу, посебно с обзиром на њихову малу заступљеност у укупном становништву. Број становника српског порекла у Аустралији никада није прецизно утврђен, међутим, Југослав Ђосић у књизи *Време сна* наводи да „према последњем попису становништва, у Аустралији живи око деведесет хиљада Срба“ (2014: 37).

НАСЕЉАВАЊЕ СРБА У АУСТРАЛИЈУ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТског РАТА

Посебан замајац исељавању Срба са свих простора некадашње Краљевине, односно новоформиране Федеративне Народне Републике Југославије дошао је по завршетку Другог светског рата када је, по неким тврдњама, чак 40 хиљада Срба обележених као непријатељски настројени према новим комунистичким властима, своје уточиште нашло на аустралијском континенту. Било је међу имигрантима и економских мотива, међутим, највећи број придошлица били су политички опоненти или учесници у Другом светском рату на супротним странама од актуелне власти у Народно ослободилачкој борби: припадници Југословенске војске у Отаџбини, Српске државне страже и Српског добровољачког корпуса који су побегли из Југославије и предали се или су били заробљени од стране савезника на самом завршетку Другог светског рата. Већи број Срба је стигао у Аустралију најпре 1948. као и током наредних неколико година.

У периоду од 1949. до 1954. емигранти су бродовима стизали до обала Аустралије, и одмах су упућивани у миграционе центре који су постојали у готово свим провинцијама. Један од највећих логора у Новом јужном Велсу налазио се у Батрсту (Bathurst) у којем је боравило између 10 и 15 хиљада људи, различитих националности. Командант или шеф логора је био мајор по чину, Аустралијанац, док су остале руководеће положаје углавном заузимали Срби. Између осталих, логорске кухиње су водили Гаврило Булић и Драгослав Марковић; на челу логорске „полиције“, која се бринула о одржавању реда и поретка, били су капетани Јањић, чије име није забележено, и Гвозден Браловић; магацин за робу је водио пуковник Погачар, командант словеначке Треће четничке дивизије који је организовао смештај људства и распоред по баракама.

Прва друштвена делатност Срба на аустралијском континенту била је садржана у организацији верског живота Српске Православне Цркве. Редовна богослужења нису могла бити обављана јер није било свештенства, нити изграђених храмова,

међутим, за Богојављање, 19. јануара 1949. свештеник Светозар Секулић одржао је прву литургију у Миграционом центру Бонегили. „За певницом је одговарао деценији хор, који је још новембра 1948. године, стигао из логора Ел-Шат у Египту (El-Shatt, Египт), где их је поучавао јеромонах Сава Миковић“ (Спасовић, Милетић 2009: 28).

Испољавање и неговање духовности и православне литургије, српски исељеници су, до изградње првог српског православног храма Светог Саве на аустралијском континенту 1950. године у Сиднеју, упражњавали искључиво у грчким и руским црквеним организацијама са грчким и руским свештенством.

Настављујући живот у Аустралији, по природи ствари, српски емигранти су се најчешће ослањали на припаднике сопственог народа, укључивали су се у рад већ постојећих и раније формираних српских институција и удружења: цркве, културна, политичка и спортска удружења и друштва, или су их оснивали сами.

ОРГАНИЗОВАНА ШТАМПА И ИЗДАВАШТВО СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У АУСТРАЛИЈИ У ОРГАНИЗАЦИЈИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Прва штампана издања на српском језику на тлу Аустралије појављују се већ 1949. године, а сито штампа и шапилограф у парохији Светог Саве у Сиднеју опслужују потребе свих других новооснованих црквено-школских општина широм континента. Као први штампарски радник бележи се црквењак, извесни Милован Глишић, графички радник у штампарији „Геца и Кон“ у Београду који се у Аустралију доселио управо те 1949. године из логора Еболи у Италији.

Водећи људи Црквеног одбора су врло брзо увидели да је за ширење и јачање православне вере, бољег, бржег и лакшег организовања духовног и друштвеног живота, али и у интересу очувања културне баштине и традиције српског народа у Аустралији и Новом Зеланду, неопходно организовати штампарску, издавачку и дистрибутивну мрежу штампаног материјала, као и организовање првих библиотека при сваком парохијском дому широм континента.

У почетку су то била обавештења огласног типа у вези са налажењем послодавца или радника, куповине и продаје појединих артикала, налажење стана, као и флајери, црквени календари и посланице архијереја, плакати и обавештења о распореду богослужења, одржавању културно-уметничких или спортских манифестација, а касније се појављују политичке поруке и памфлети, као и прва издања емигрантских књига и уџбеника за српски језик за српске школе при црквено-школским општинама.

Као пример другима први су се у томе одважили управо окупљени свештенослужитељи и парохијани у Сиднеју. Почетне делатности у том погледу имале су спорадичне успехе, јер за наведене планове није било новца: парохијани су били сиромашни, још увек су и сами водили велике битке за своје основне егзистенцијалне потребе, а, с друге стране, највећи део њих није уопште читао, један број њих је био и неписмен, па тако многи од њих нису схватили визинарство наведене идеје, те нису сматрали да је штампани материјал толико битан за једну националну

заједницу. Из наведених разлога штампани материјали су се првих година појављивали тек спорадично, често са великим паузама, а осим неразумевања од стране многих парохијана и недостатка средстава, постојао је и акутни проблем недостатка одговарајућих аутора који су могли да учествују у писању и прикупљању грађе за часописе, књиге, памфлете, брошуре и друге штампане материјале. Или, како је наведено у црквеном летопису по питању штампања и издаваштва „Посла је много, а посленика мало, тако да нема много сарадње и помоћи“ (Спасовић, Милетић 2009: 195).

Штампарија је активирана, купован је папир, организована је приручна књиговезница у којој су добровољно и бесплатно радиле парохијанке и штампани материјали су заживели, а све већи број Срба се путем штампе информисао, али и позивао на учешће у црквеном и друштвеном животу на овом континенту.

Наредних година, поред Сиднеја, организује се штампање периодике, летака, флајера, плаката, позивница, обавештења, књига и другог материјала у Српским црквено-школским општинама у Мелбурну, Перту и Канбери.

Књиге су се дистрибуирале и продавале поред свећа, угљена, тамјана и бројаница у парохијским продавницама Српске Православне Цркве.

ОРГАНИЗОВАЊЕ ШТАМПЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ СЛОБОДНЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Од раскола Српске Православне Цркве у периоду 1963–1991.¹ долази до изградње великог броја храмова и парохијских домова за свештенство и православне вернике који не прихватају да остану под јурисдикцијом Патријаршије у Србији. Новоформиране Српске црквено-школске општине Слободне Српске Православне Цркве под јурисдикцијом Новоградничке Митрополије са седиштем у Америци и под патронатом митрополита Дионисија Миливојевића, организују верске, друштвене, културно-уметничке и спортске активности и манифестације, али се, такође, од самог почетка, посебно посвећују образовном аспекту и раду са децом и омладином са циљем развоја и очувања српског језика и писма, културе, традиције и духовности, као и организовањем штампарства и издаваштва. Прва издања су

1 Епархија за Америку и Канаду је у периоду од 1921–1963. била под јурисдикцијом Српске Православне Цркве. На Светом Архијерејском Сабору 1963. донета је одлука да се, до тада јединствена епархија, подели на три нове: Средњезападноамеричку, Западноамеричку и Источноамеричку и канадску. Тадашњи епископ америчко-канадски Дионисије Миливојевић је наведену одлуку Патријаршије у Србији сматрао тенденциозном с намером да се он, као поборник Равногорског покрета и Краља Петра II Карађорђевића у избеглиштву, развласти и да се његов утицај и углед у српском расејању минимализује. У уверењу да иза одлука Патријаршије стоје комунистичке власти и УДБА у Југославији, те да је основни циљ подела српског народа у отаџбини и расејању, он је одбио да прихвати и изврши одлуку Сабора и тиме је изазвао раскол Српске Православне Цркве у Америци и Канади. Основана је Слободна Српска Православна Црква и Новоградничка Митрополија са седиштем у Америци, на челу са митрополитом Дионисијем Миливојевићем. Расколничкој српској Цркви су приступиле и бројне парохије у Европи. Раскол је трајао до 1991. године када је одржана Света литургија помирења браће у Саборној цркви у Београду коју су саслуживали патријарх Павле и митрополит Новоградничке митрополије Иринеј (Рајшић 2013: 77).

била штампана сито штампом и шапилографом у многим црквено-школским општинама широм Аустралије, а у оквиру Слободне Српске Православне Епархије за Аустралију и Нови Зеланд, формира се организована и професионална штампарија са четворобојном штампарском машином и књиговезницом у манастиру Светог Саве Нови Каленић у Канбери. У њој се штампају бројне књиге: прозе и поезије, монографије, публикације, политичке расправе, историографске студије, мемоарска и аутобиографска грађа у којој се отворено осуђује и критикује комунистички режим у Југославији и Патријаршија Српске Православне Цркве и Његове Светости патријарха Германа, за којег се тврди да је крив за раскол СПЦ у Америци и државама западне демократије, а који је, како наводе, начињен планом поделе и слабљења јединства српског народа у матици и расејању, у организацији комуниста и УДБЕ.

Дистрибуција и продаја штампаног материјала се обављала искључиво у продавницама Српских црквено-школских општина под јурисдикцијом Слободне Српске Православне Цркве Новоградничке Митрополије.

ИЗДАВАЧКА КУЋА „СРПСКА МИСАО“

Весна Павловић у књизи *Српско сиваралашићво у дијаспори* (1988: 86) наводи да је почетком 1956. године др Урош Станковић из Мелбурна, уз подршку преосталих утемељивача: Живорада Брадиловића, Милана Брајера, Зоре Бродић, Жике Голубовича, Љубице Грковић Бојанић, Николе Грубјешкића, Војислава Грујића, Живаља Дамјановића, Ђорђа Игњатова (Канада), Секуле Јовановића, Шпире Јокића (Француска), Миодрага Миме Костића, Љубомира Марковић-Грљанац, Милице Миладиновић-Јокић (Француска), Димитрија Милановића, Анке Милутиновић, Захарија Милутиновића, Момчила Мирковића, Владислава Николића (Немачка), Стефана Нићифоровића (Јужна Африка), Вељка Радојевића (Сједињене Америчке Државе), Милана Петровића, Петронија Радосављевића, Михајла Равнајица (Сједињене Америчке Државе), Олге Ракић, Танасија Ракића, Миомира Стајића, Лепосаве Станковић, Славка Тановића, Ивана Ткалчевића, Славице Тривуновић и Драгољуба Филиповића, организовао прву штампарију „Полипринт“ и издавачку кућу „Српска мисао“ у Ричмонду (Мелбурн) у којој се штампају и публикују књиге написане на српском језику.

За објављивање књига није било пресудно да аутори живе на аустралијском континенту, већ је једини услов био да своје књижевно дело желе да објаве у Аустралији. Уредничког посла, организације штампе и дистрибуције књига се прихвата Урош Станковић. Од самог почетка рада издавачка кућа добија материјалну потпору од бројних емиграната широм света: Десанке Шибалија из Београда, Славице Тривунић (Аустралија), Крсте Поповића (САД), Душана Станојевића (САД), Петра Мартиновића Бајца (САД), епископа Стефана Ластавице (САД), Данице Николић (Чехословачка), Танасија Николића (Врање), Станојла Плазине (Србија), Милана Стојадиновића (Аргентина), Јелене Илкић (Србија), Марка Станковића (Земун), на челу са највећим добротвором Петром II Карађорђевићем (САД). „Издавачка кућа *Српска мисао* 1956. године објављује прву књигу

на српском језику *Песме изнаника* Милана Петровића која се продавала по цени од 1,5 долара“ (Павловић 1988: 89).

Током прве деценије рада „Српска мисао“ објављује по две књиге годишње; у периоду 1968–1972. по три; а од 1973, све до последњих издања 1978. по пет књига годишње. Да ли су те бројке биле случајност или правило зацртано прецизним планом издаваштва за одређени период, није познато. Укупно је издато око 80 књига. Поред књига, штампала се и публиковала периодика, брошуре, плакати, флајери, позивнице, црквени календари и др.

Тадашњи раскол Српске Православне Цркве имао је за последицу и проблеме везане за дистрибуцију и продају књига. Књиге у издањима Српске Православне Цркве продавале су се искључиво у црквеним продавницама под јурисдикцијом Патријаршије у Србији, док су издања Слободне Српске Православне Цркве продавана у црквеним продавницама под јурисдикцијом Новоградничке митрополије у Америци. „Српска мисао“ је била једина издавачка кућа на тлу Аустралије која је своја издања могла да продаје у самом седишту у Мелбурну, затим путем поште по целом свету (осим Југославије), али и у оквиру црквених продавница Српске Православне Цркве под јурисдикцијом Патријаршије у Србији и, истовремено, и у храмовима Слободне Српске Православне Цркве под јурисдикцијом Новоградничке Митрополије. Књиге су се продавале и у седиштима бројних српских културно-уметничких и спортских друштава, подружницама СНО (Српске народне одбране) широм света, па чак и у оквиру подружница терористичке организације СОПО (Српски ослободилачки покрет Отаџбина). „Српска мисао“ је имала око 3000 претплатника и сваки купац било које књиге, која му је уручена поштом, био је прецизно евидентиран у документацији издавачке куће и, објављивањем прве наредне књиге, могао је да очекује писмо са одговарајућим обавештењем о њеном аутору, називу дела, кратком садржају, цени и могућности њене наруџбе за било које одредиште на свету, осим Југославије. Захваљујући томе издавачка кућа „Српска мисао“ имала је најбоље организовану дистрибутивну и продајну мрежу српских емигрантских издања у целокупном расејању.

САМОСТАЛНА ИЗДАЊА АУТОРА

Поред издања публикација и књига Српске православне цркве под јурисдикцијом Патријаршије у Србији, Слободне Српске Православне Цркве у Новоградничкој Митрополији у Америци, као и издавачке куће „Српска мисао“ у Аустралији, појављују се бројна самостална ауторска издања бројних емиграната. Наведена издања обухватају рукописе у само једном примерку, примерке умножене индиго папиром у свега неколико примерака, затим рукописе умножене шапилографом или фотокопирањем у неколико десетина примерака, преко књига штампаних сито штампом, све до врло квалитетних издања и монографија, четворобојно штампаних на квалитетном папиру у професионалним штампаријама, прошивене, са тврдим корицама и луксузном опремом, објављених у великим тиражима и у неколико издања.

Дијапазон тема се протезао у распону од мемоара, аутобиографија и дневника, романа, поезије, збирки приповедака, есеја и прича, приказа идеолошких ставова,

сагледавања историјских чињеница и социолошких анализа, односно врло садржајног, богатог и значајног књижевног стваралаштва бројних аутора у расејању.

Међу ауторима самиздат књига је било афирмисаних књижевника, стваралаца, политичара, научника и историчара: Ђока Слијепчевић, Лаза Костић, Милан Стојадиновић, Димитрије Љотић и други, али и велики број неафирмисаних аутора. Управо ти књижевници аматери, без адекватног знања, образовања и искуства у писању књига, имали су снажну потребу да на папир забележе своје емоције, често мучне и тешке животне приче из рата, као и сналажења на другом крају света, без знања језика, у непрестаном страху за своју егзистенцију, и поделе их са другима. Књиге су често испуњене емоцијама, тугом, носталгијом за родном грудом, те су представљале емотивно и духовно „пражњење“ аутора, којима је писање била одређена врста психотерапије. Превасходна потреба се најчешће огледала у томе да свом окружењу и сродницима у расејању, али и у отаџбини, кроз своје рукописе или објављене књиге, оставе траг свог постојања.

Из ових разлога књиге у издањима аутора најчешће нису продаване, већ су углавном поклањане пријатељима, родбини и сународницима приликом бројних јавних и породичних скупова. Управо због тога књига самиздата углавном нема у библиотекама. У страху због законских санкција нису слате сродницима у отаџбини, већ се, у највећем броју, налазе у приватним збиркама широм света, те је до њих најтеже доћи, а самим тим и евидентирати их, каталогизовати и сачинити њихов библиографски опис.

ЗАБРАНА ЕМИГРАНТСКИХ КЊИГА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1941–1991.

Заједничко за све ауторе и њихово стваралаштво јесте чињеница да је, током пет деценија, по завршеном Другом светском рату, у емиграцији, широм света, па и у Аустралији, постојала паралелна издавачка делатност на српском језику, да су функционисале организоване штампарије, формиране богате библиотеке, те да је био развијен добро угодан начин дистрибуције књига. Она се највећим делом обављала у организацији Српске Православне Цркве и књиге су се продавале или поклањале у црквеним продавницама; као и у седиштима Српске народне одбране и других српских удружења и организација у дијаспори, а у Југославију су се кријумчариле под претњом законских санкција због штампања и дистрибуције непријатељске пропаганде, односно штампаног материјала непријатељског садржаја који је кроз различите облике и модификације у основи био садржан у првобитном закону донешеном непосредно по завршетку Другог светског рата.

Аутори српских емигрантских књига су, без обзира на одабир теме, књижевни израз и његову вредност, по аутоматизму, већ у самом старту, у отаџбини били одбацивани, забрањивани и проглашавани ауторима непријатељске литературе, самом чињеницом што су књиге објављивали у иностранству, а без адекватне контроле државних органа у Југославији.

Наиме, по Закону о кривичним делима против народа и државе који је објављен у Службеном листу ФНРЈ, бр. 59/46, 106/47 и 110/47. у Члану 9. дефинисано је следеће:

„Пропаганда или агитација која садржи позив на насилно обарање постојећег државног уређења казниће се лишењем слободе с принудним радом најмање годину дана. Ако је дело извршено путем штампе или радија, то ће се узети као отежавајућа околност. Ако радње из ст. 1. и 2. овог члана изазову теже последице или се изврше за време рата или у местима под војном управом казниће се према чл. 4. ст. 1. односно ст. 2. овог закона. Власници штампарија односно за штампарију одговорна лица, која отштапају списе или ствари које садрже пропаганду или агитацију у циљу наведеном у ставу 1. овог закона казниће се лишењем слободе, а у случају да је дело извршено из нехата новчаном казном“.

Парадокс је да је каснијим законским одредбама и њиховим изменама апсолутно свака публикација која је штампана и објављена у емиграцији, без обзира на аутора, садржај, тему, жанр и политичко опредељење, по инерцији, аутоматски била забрањивана у Југославији, искључиво из разлога што, пре издавања и дистрибуције, није могао да се изврши увид од стране власти у њихов садржај и евентуално цензурише, као и из разлога што тужилаштво од штампарије, односно издавача није добијало одређени број примерака сваког издања, што је законом било дефинисано.

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ЕМИГРАЦИЈИ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

Управо из потребе систематског и свеобухватног проучавања српске књижевности, које би обухватало и књиге настале у наведеном периоду у расејању, а о којима не постоје подаци, у Одбору за проучавање историје књижевности САНУ крајем 1989. и почетком 1990. године, уз учешће великог броја српских писаца, научника и публициста из земље и дијаспоре, под уредништвом академика Предрага Палавестре, покренута је иницијатива за прикупљање и израду библиографије књига одштампаних на српском језику у емиграцији у периоду 1941–1991. У ту сврху у библиотеци САНУ основан је засебан фонд „Српска књига у емиграцији“ са ознаком Рб 21.

Тим поводом, у уводном тексту дела *Библиографија Српска књижевност у емиграцији 1941–1991*, објављеном само у дигиталном издању 2002. године, под окриљем САНУ наводи се да је:

„...јавно скинут жиг тајности и проклетства са великог броја српских писаца, научника, публициста и људи од пера који су се у метежу Другог светског рата и послератних политичких подела нашли изван отаџбине и ту наставили или започели свој књижевни рад. Из различитих културно неоправданих и несхватљивих разлога идеолошке и политичке, али такође и психолошке и моралне природе, свакојаких запрека и притисака, страха, прилагођавања, кетмана и мимикрије, духовног немара и моралног расула, српска књижевност још нема неке основне податке о културном раду и књижевном стварању Срба изван домовине у протеклих 50 година. Нема пописа књига и публикација штампаних на српском језику; нема азбучника аутора и шифара; нема библиотечких фондова са књигама из емиграције, чак ни сигнатура емигрантских књига, које се необрађене или издвојене налазе

у јавним библиотекама; не постоји ниједна јавна библиотека у којој би се могле наћи све српске књиге штампане изван отаџбине; нема ниједне значајније студије о емигрантској књижевности, ниједне парцијалне расправе или монографије о српском песништву, приповедачком, мемоарском, научном или политичко-публицистичком раду српске емиграције“ (2002: 5).

Принципи прикупљања и обраде књига, како се наводи у оквиру образложења овог пројекта, утврђени су према библиотекарским стандардима и формулисани су у Одбору за проучавање историје књижевности САНУ. Основу за обраду представљале су затечене књиге у самој Библиотеци САНУ, затим у Народној библиотеци Србије, у библиотекама Патријаршије Српске православне цркве, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и Библиотеке Матице српске, али првенствено пристигле књиге из дијаспоре, из црквено-школских општина и приватних збирки као одзив на јавно обнародовани „Апел САНУ о српској књижевности ван отаџбине“.

Приликом библиографске обраде, поштована су следећа мерила:

1) обрађена су само дела на српскохрватском језику, објављена изван отаџбине, као засебно штампани радови (без периодике) у раздобљу 1941–1991. године;

2) аутори су распоређени по азбучном реду правих презимена, а у оквиру јединица – дела једног аутора према азбучном редоследу наслова;

3) узети су у обзир важнији књижевни жанрови: збирке песама, збирке приповедаката, романи, зборници књижевних радова, мемоари, биографије и аутобиографије.

У *Библиографији Српска књижевност у емиграцији 1941–1991*, коју је израдила Љиљана Васић, сачињена је библиографија око 500 књига од 130 аутора, од тога 87 књига од 37 аутора и приређивача из Аустралије.

Објављивањем наведеног дигиталног издања САНУ 2002. године, који је уједно и први и једини забележени пројекат прикупљања и библиографије српске књижевности у емиграцији, начињен је велики помак у евидентирању српске књижевности у расејању, конкретно и у Аустралији, и њеног сублимирања у целокупну српску књижевност. Треба напоменути да тај задатак ни из далека није завршен, те његово окончање изискује укључивање и допринос и других установа, институција, као и личних иницијатива и истраживања како би се тај процес привео могућем крају.

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКИХ ЕМИГРАНТСКИХ КЊИГА ОБЈАВЉЕНИХ У АУСТРАЛИЈИ 1941–1991 КОЈЕ НИСУ ОБУХВАЋЕНЕ БИБЛИОГРАФИЈОМ САНУ

У *Библиографији Српска књижевност у емиграцији 1941–1991* у издању САНУ, представљен је библиографски опис 87 српских емигрантских књига објављених у Аустралији а које САНУ поседује у својој библиотеци. Међутим, у приватним збиркама пронађено је девет књижевних дела која нису део библиотечког фонда САНУ и која до сада нису евидентирани, каталогски обрађена нити је начињен

њихов библиографски опис. Она су, са именом и презименом аутора и приређивача, по азбучном реду и називом дела, са библиографским описом, без израђеног регистра и сигнатуре с обзиром да се налазе у приватним збиркама, наведена у овом раду:

БОЖИЋ, Милосав

ЖАЛОСНЕ СРПСКЕ ЕМИГРАНТСКЕ ОДАБРАНЕ ПРИЧЕ: Канбера: Самиздат, 1988. – 138 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Збирка прича

Садржај:

Предговор и посвета оцу: „Ова књига нека светли имену Стевану Божић. Који преживи ратове: Турски, Бугарски први и други светски рат а четири пута би осуђен и робијао невин. Умро је природном смрћу а оставио свету отворен видик да гледа у нова столећа“. Збирка прича забележених кроз разговоре аутора са српском емиграцијом у Аустралији у периоду од 1970. до 1988. године: Васкрс Србије, Библија говори Српском војнику, Прича Живко кулак, Одело Светог Саве, Тражимо оштету Српске пр. цркве, Борачко писмо, Рушење ујединитељског споменика, Титоизам, Истина на видело, Волим своју домовину, Подела, Златна земља, Двојник, Објашњење, И после свега срећа, Трновит пут до правде, Песма Србине, Братислав у правој борби, Сахрана, Јанков гроб, Дописивање, Емигрант, Прича једног информбировца, Системи, Сељаци, Изрод, Мајка, Потомство, Српска Царица, Војничко писмо са фронта 1912. год, Српска крила, Мој војсковођа Свети Сава, Песма Титоизма – Песма Грешник, Бура над Србијом – Српска ћирилица, Исповест Вељка Протића, Деда и унук Србијо, Шта се гаси, Тестамент баштине, Мајкин савет – сељак, Милош Обилић – косовска девојка, Прича Ракијски трговац. Збрику је аутор посветио оцу Стевану Божићу.

Напомена: Умножен рукопис (није штампан, већ куцан на писаћој машини на папиру А 4 формата, умножен копирањем, затим савијен папир на формат А 5 и кроз средину превоја повезан кламером). Предговор и посвета оцу и називи прича су наведени у изворном облику како их је писао аутор, без лекторских интервенција.

ДАКИЋ, Драгутин

ЗИМСКА ВИШЊА – Сиднеј: Самиздат, 1969. – 73 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Збирка прича

Садржај: Мото: „Живим да бих писао – Пишем да бих живео“. Предговор. Увод. Збирка 15 прича: Како сам калио челик, Пут у ништа, Послушан пас, Забит таме, Неко увек лаже, Правила љубави – Зимска Вишња, Састави о мени – Растави о њима, Несташица, Град који сам волео, Рад за песму, Позив из Отаџбине, Материјалне пропасти, Сушило, Аустралијско далеко, Појило.

ДАКИЋ, Драгутин

ПУТ КА ДОМУ – Сиднеј: Самиздат, 1967. – 54 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Збирка песама

Садржај: Предговор и посвета: „Нека љубав греје ваша срца“. Збирка 46 песама подељених у четири циклуса: Пут у једном смеру; Кандила вечно горе; Љубав према мајци; Отаџбина зове.

Напомена: Илустрације у књизи на стр. 3, 17, 29 и 42: цртежи брода, кандила, лица старије жене и планинског масива.

НЕЗАПАЖЕНИ БИСЕРИ

НЕЗАПАЖЕНИ БИСЕРИ: изабране песме из лирике Срба у слободном свету / Саставили: Урош Станковић и Никола Томић. – Мелбурн: Српска мисао, 1974. – 151 стр.; 21,5 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Збирка песама

Садржај:

Урош Станковић и Никола Томић, Предговор. Драгољуб Пауновић (10 песама); Милић Бојичић Комски (9 песама); Милован Кораћ (9 песама); Стеван Тривунац (8 песама); Петар Мартиновић Бајица (8 песама); Стеван Костић Кепа (1 песма); Алија Коњхоџић (1 песма); Радован Миленковић (1 песма); Алекса Ковачевић (1 песма); Вељко Никчевић (4 песме); Бранко Милутиновић (1 песма); Вељко Бојић (5 песама); Ђорђе Томашевић (1 песма); В. Р. Дреџун (2 песме); Милош Аћин Коста (7 песама); Живаљ Дамјановић (7 песама); Манојло Кораћ (2 песме); Драгомир Стевановић Спарта (1 песма); Вељко Радовић (4 песме); Душко Ђурчић (1 песма); Константин Елесин (1 песма); Слободан Јашар Куртовић (1 песма); Бранислав Ђурчиновић (5 песама); Бранко Аџемовић Грасин (3 песме); Марија Лукић (5 песама); В. Мил. Мијовић (1 песма); Богомир Аћимовић Далма (10 песама); Милан Јоков (4 песме); Нико Филиповић (1 песма); Момчило Илић (2 песме); Златана Марковић (5 песама); Бранислав Радуловић (4 песме); Милутин Букара (10 песама); Милан Бандовић (1 песма); Душан Џаковић (2 песме); Владимир Савић Скит (из циклуса „Исповести“ 2 песме, из циклуса „Песме Србији“ 2 песме).

Напомена: Фотографија Петра II Карађорђевић на стр. 2.

ПАВЛОВИЋ, Драгомир

ВАРЉИВЕ НАДЕ – Мелбурн: Самиздат, 1967. – 67 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Збирка песама

Садржај:

Збирка песама садржи 57 песама без поделе на циклусе.

ПАВЛОВИЋ, Драгомир

МИСЛИ – Мелбурн: Српска мисао, 1964. – 100 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Филозофска расправа

Садржај:

Филозофски текстови груписани под поднасловима: животне дефиниције проткане искуством; морална опажања у виду напада на познате изреке; ревизија неких чувених мисли, појмова и изрека; објективни однос између посматраних животних појава и својих осећаја; практична морална филозофија.

СОЛОВЈЕВ, Александар

ИСТОРИЈА СРПСКОГ ГРБА – Мелбурн: Српска мисао, 1958. – 158 стр.; 21 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Хералдика

Садржај:

Аутор је приказао и систематизовао велико хералдичко наслеђе и обрадио историју српског грба. Посебно је дефинисао три теме српске науке о грбовима: крст са осцилима, двоглави орао и „илирска“ хералдика.

Напомена:

Књига богата илустрацијама.

СОТИРОВИЋ, Божидар

РАТНЕ ПРЕВАРЕ И ЛАЖИ – Мелбурн: Српска мисао, 1974. – 151 стр.; 21,5 цм.

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Историјска расправа

Садржај:

Увод; Тројни пакт; 27. март 1941; Биографија генерала Драже Михаиловића Чиче, Равногорски покрет; Демантовање „превара и лажи“ публикованих у Југославији по завршетку Другог светског рата и изнетих на доказном поступку на суђењу у Београду после његовог хапшења.

Напомена: Фотографија Драже Михаиловића на стр. 3; Прилози: Документа о 27 –ом марту 1941.

СТАЈИЋ, Родољуб

МОЈА БОРБА ЗА ОТАЏИНУ – Перт: Фототипско издање, 1976. – 88 стр.; 30 цм

Доступно: приватна збирка

Предмет:

Аутобиографска проза

Садржај:

Предговор. Увод. Рођен да патим и памтим; Пут до слободе; Крвави траг; На њиви божијој; Правда божија; Сан о слободи.

Напомена: Примерак у приватној збирци је фото копија.

ЗАКЉУЧАК

Српска емигрантска књижевна дела штампана у расејању у периоду 1941–1991. године нису била, нити су обухваћена правним прописима Републике Србије нити Законом о заштити ауторских права. Изузев, пре свега, искључиво библиографског описа наведених књига од стране САНУ, израђеног у периоду од 1989–2002. године, не постоје друга забележена научна истраживања, њихова евиденција, каталогизација нити библиографски опис.

С обзиром да у *Библиографији* САНУ није начињен библиографски опис свих српских емигрантских књига објављених у Аустралији у периоду 1941–1991, овај рад има за задатак да постојећу библиографију допуни са девет књига из приватних збирки које до сада нису евидентирани и каталошки обрађене. Навођењем до сада непознатих аутора и приређивача и њихових дела, отвара се могућност њиховог детаљног и свеобухватног библиографског описа, као и представљања широј читалачкој публици и стручној јавности за евентуалну стручну експертизу уметничких, књижевних, научних и историографских вредности сваког дела понаособ. Стварају се, такође, услови да се, у циљу даљег проучавања и очувања српске емигрантске књижевности у Аустралији 1941–1991, изврши дигитализација грађе како би она имала практичну примену у библиотекама и била трајно сачувана.

Поред навођења имена и презимена аутора и наслова дела која раније нису библиографски описана, и њиховог приближавања српској читалачкој публици, рад има за циљ да ода дужно поштовање онима који су писали и стварали „у мраку“, унапред знајући да ће њихово дело у отаџбини бити оцрњено, забрањено, критиковано и одбачено, и да ће, као такво, бити доступно врло малом броју читалаца. Објављујући и публикујући књиге на српском језику далеко од своје отаџбине, они су пружили изузетно значајан допринос очувања српског језика и писма у емиграцији, у временима далеко пре појаве интернета и актуелне ере електронске и дигиталне комуникације.

ЛИТЕРАТУРА

- Библиографија српска књижевности у емиграцији 1941–1991*. Београд: САНУ, 2002. https://www.sanu.ac.rs/wp-content/uploads/2018/08/biblioteka-Srpska-knjizevnost-u-emigraciji-1941-1991_bibliografija.pdf
- „Закон о старој и реткој библиотечкој грађи“ 2011. Београд: *Службени гласник РС* год. 67, број 52.
- Павловић 1988: Весна Павловић. *Српско стваралаштво у дијаспори*. Торонто: самиздат
- Рајшић 2013: Светислав Рајшић. *Раскол Српске православне цркве у Америци 1963–1992*. Зборник радова Интернационалног универзитета у Новом Пазару са Међународног научно-стручног скупа „Допринос правне мисли у изградњи законодавства“. Нови Пазар: Интернационални универзитет у Новом Пазару 67 - 81.

- Сарачевић 1989: Драгутин Сарачевић. *Слободна српска православна црква*. Сиднеј: непознат издавач.
- Спасовић, Милетић 2009: Станимир Спасовић, Србољуб Милетић. *Историја Српске православне цркве у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци*. Сиднеј: Српска црквено-школска општина Св. Сава.
- Ćosić 2014: Jugoslav Ćosić. *Vreme sna*. Beograd: Samizdat B92.

Svetislav Đ. RAJŠIĆ

LITERATURE OD SERBIAN IMMIGRANT IN AUSTRALIA 1941–1991

SUMMARY

The first written records about Serbian people in the land of Australia are dated around 1860, but during the 19th and the beginning of the 20th century, there were very little data about this community, even in their land of emigration, and also in their homeland. This article will try to note and identify some members of the Serbian emigration community from 1941 to 1991 who became authors of various literary types in the Serbian language. They tried to express themselves in their first language, about their feelings, homesickness, their thoughts about life, and their political opinion. Their endeavor in literacy mostly stayed unknown to people in the former Yugoslavia, as well as in Serbia, because most of them were considered political dissidents. The Serbian Academy of Science and Arts made the first bibliography of Serb authors in Australia and their work in 2002. This article lists six more authors and two publishers and their works that were previously unknown.

Key words: bibliography, Serbian immigration to Australia, Serbian literature, 1941–1991, Serbian Orthodox Church, forbidden books, Yugoslavia.